

BESZÁMOLÓ AZ 1956-OS INTÉZET 2003. ÉVI TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Az 1956-os Intézet Közalapítvány (továbbiakban: Intézet) tudományos munkájához 2003-ban nyugodt körülményeket biztosított a 133 millió forintos központi költségvetési támogatás és Budapest Főváros Önkormányzatának 22 millió forintos támogatása. Korábbi és tárgyévi pályázataink eredményeként további támogatást kaptunk a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Programok (NKFP) 5. főiránya keretében végzett „Hatvanas évek”-projekthez, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium (IHM) „e-VILÁG” pályázata keretében megvalósuló internetes tartalomfejlesztéshez, valamint az Oktatási Minisztérium K+F Helyettes Államtitkársága nagyszabású gép- és műszerbeszerzési pályázata keretében végrehajtott számítógépes infrastruktúrafejlesztéshez. Folytatódott több egyéb kutatás is, amelyeket az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA), az Országos Kiemelésű Tudományos Kutatások Közalapítvány (OKTK), a Magyar Történelmi Film Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Mozgóképfilm Közalapítvány finanszírozott. (A dokumentumfilmek készítéséhez a támogatást az Intézet mellett működő közhasznú társaság kapta és használta fel.)

A kedvező helyzetben tevékenységünket minden téren kiegyensúlyozottság jellemezte. Fél tucatnál több kiadványunk jelent meg, befejeződött az Intézet informatikai infrastruktúrájának minden korábbinál alaposabb felújítása. Megkezdtük továbbá a tízéves használat során erősen lelakott irodáink felújítását, két ütemben: 2003. augusztus–szeptember folyamán elkészült a „Dohány utcai szárny”, valamint a hátsó traktus vizesblokkja is.

Munkatársaink színes és sokrétű, az 1944 és 1991 közötti korszak politika- és diplomáciatörténetének, agrártörténetének, valamint életmód- és társadalomtörténetének szakterületeire kiterjedő kutatómunkát folytattak. A szerteágazó egyéni munkákat két tematikai csomópont kötötte össze: az 1956-os forradalom és a „hosszú hatvanas évek” (1958–74) történéseinek feltárása.

2003-ban állandó munkatársaink száma nem változott. Ősszel az OSZK–MTA 1956-os Kutatóhelyénél kezdte meg munkáját Lénárt András doktorandusz (ELTE Társadalomtörténeti Doktori Iskola), fiatal kutatói ösztöndíjjal. Az év folyamán Valuch Tibor az ELTE Társadalomtudományi Karán, Standeisky Éva a Debreceni Egyetemen, Békés Csaba pedig a Mathias Corvinus Kollégiumban folytatott oktatómunkát.

Valuch Tibor, illetve Germuska Pál három évre elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíját.

TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

KIADVÁNYOK

2003-ban nyolc intézeti kiadvány jelent meg, ebből hat könyv. Bujdosó Alpár *299 nap* című, június elején bemutatott visszaemlékezését a Magyar Műhely Kiadóval közösen jelentettük meg. A *Múlt századi hétköznapiak – Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról* című tanulmánykötet a 2002. őszi „Hatvanas évek” műhelykonferenciára készült esettanulmányok és elemzések bővebb változatait tartalmazza. Ezt a kötetet októberben mutattuk be a közönségnek, Tischler János a Jelenkor Kiadóval közösen megjelentetett *Hogy megcsendüljön minden gyáva fül... Lengyel–magyar közelmúlt* és Rainer M. János *Övenhat után* című könyvével együtt. Decemberben jelent meg a XI. *Évkönyv*, valamint (Budapest Főváros Levéltárával közös kiadásban) *A vidék forradalma 1956* 1. kötete. Ugyanekkor mutattuk be a *Rózsa utca* című dokumentumfilmet, amely a „Hatvanas évek”-projekthez kapcsolódva a budapesti értelmiség egy sajátos csoportjának mikrovilágát idézte fel. A bemutató napjától érhető el az intézeti honlapon a *Hungary 1944–1953* című angol nyelvű digitális történelemkönyv.

Kozák Gyula Szinetár Miklóssal készített interjúkötete a könyvhétre jelent meg a Balassi Kiadónál. Októberben látott napvilágot Eörsi László *Mítoszok helyett* című tanulmánykötete a Noran Kiadónál és Rainer M. János rövid Nagy Imre-életrajza Varsóban, lengyel nyelven.

2003-ban négy dokumentumfilm munkálatai folytak Sárközy Réka produceri közreműködésével: *Rózsa utca* (rendező: Pataki Éva), *Üzemi baleset* (rendező: M. Topits Judit), *Theodor Herzl* (rendező: Pataki Éva), *Szamizdat – Magyarország* (rendező: Ferenczi Gábor). Valamennyi dokumentumfilm kizárólag pályázati forrásokból valósul meg, az Intézet a produceri gyártási munkát, illetve esetenként a történész szakértői segítséget adja.

Március 14-én Rainer M. János *1848-as ifjúság – 1956-os ifjúság* címmel tartott előadást a Burg Kastli Magyar Gimnáziumban, majd másnap a müncheni Magyar Házban.

Március 19-én a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Történelmi Társulat *Nagy Imre-problémák* című rendezvényén Rainer M. János tartott előadást a mártír miniszterelnökről.

Március végén Békés Csaba *The 1956 Hungarian Revolution and the Superpowers* címmel adott elő az Indiana Universityn Bloomingtonban a *Between East and West: Hungarian Foreign Policy in the 20th Century* címmel rendezett tanácskozáson.

Április 1–2-án a müncheni Ludwig-Maximilians Universitätén Ungváry Krisztián *A magyar zsidók kárpótlása 1945 után és az ezzel összefüggő német–magyar diplomáciai tárgyalások* címmel tartott német nyelvű előadást.

Április 3–4-én Ungváry Krisztián a glivicei (Gleitwitz) Deutsches Historisches Institutban *A magyarországi németellenesség gyökerei* címmel tartott német nyelvű előadást.

Április 12-én a Collegium Budapest által szervezett *Citizenship and Civil Society* című workshopon Rainer M. János *József Antall, Father and Son in the Years After 1956* címmel tartott előadást.

Május 16–17-én a backnangi Donaueschäbisches Institutban *A kétfrontos harc – zsidó- és németellenesség Magyarországon* címmel adott elő Ungváry Krisztián.

Május 31-én a Bibó István Társasággal és a Respublika Körrel közösen rendezte meg az Intézet a Kossuth Klubban a *Szembenézés a XX. századdal* című konferenciát, melyen Rainer M. János is előadást tartott a Kádár-korszakról.

Június 14-én Szabadkán a Délvidéki '56-os Műhely által szervezett *Nagy Imre miniszterelnök a politikai köztudatban* című tanácskozáson Szakolczai Attila *A forradalmat követő megtorlás* címmel tartott előadást.

Június 27-én Budapesten a Nagy Imre Házban a Nagy Imre első kormánya, 1953–1955 című konferencián Ständeisky Éva *Az írók és az 1953-as „új szakasz”* címmel tartott előadást.

Augusztus 16–19. között Valuch Tibor szekcióvezetőként és előadóként vett részt a European Society for Rural Sociology XX. jubileumi konferenciáján az írországi Sligóban.

Augusztus 29–30-án Kőszegen a *Személyes idő – történelmi idő* című, a Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület által rendezett konferencián Ständeisky Éva *Önéletrajz-változatok. B. G. N. élete és kora önéletrajzai tükrében* címmel adott elő.

Szeptember 29-én a Politikatörténeti Intézetben a *Munka* című folyóirat megjelenésének 75. évfordulója alkalmából rendezett konferencián Ständeisky Éva *Az (ön)átértékelő Kassák* címmel tartott előadást.

Szeptember 20-án Ulmban Ungváry Krisztián a Suevia Pannonica által szervezett konferencián *A magyar turanizmus* címmel tartott német nyelvű előadást.

Október 8–9-én Berlinben a Zentrum für Antisemitismusforschung rendezvényén Ungváry Krisztián tartott német nyelvű előadást *Az űzött és az űzőtt. Magyar zsidóellenes deportálási tervek és német külpolitikai viszonya* címmel.

Október 11-én a Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact éves workshopján Bécsben Békés Csaba tartott előadást *New Hungarian Archival Sources on the Warsaw Pact* címmel.

Október 17–18-án a Kossuth Klubban rendeztük meg a „hatvanas évek” Magyarországon című konferenciát, amelyen mások mellett előadott Rainer M. János, Békés Csaba, Germuska Pál, Tischler János, Ständeisky Éva és Valuch Tibor. B. Révész László, Kardos Sándor és Kozák Gyula *Ünnep* című dokumentumfilmje idézte fel a korszakot.

Október 21-én nyílt meg a Magyar Nemzeti Múzeumban az Intézet által szervezett *Jean-Pierre Pedrazzini fényképei: Szovjetunió – Magyarország, 1956* című fotókiállítás.

Október 22-én a varsói Magyar Kulturális Központban, 24-én pedig Radomban mutatták be Rainer M. János Nagy Imre-életrajzának lengyel kiadását.

Október 22-én Budapesten a XX. Század Intézet által szervezett, 1956-ról szóló konferencián Tischler János *A magyar és a lengyel 1956-os események összevetése* címmel adott elő.

Október 27-én *1956 emlékezete ma* címmel tartott előadást Rainer M. János a Dies Academicus Genevensis és a Keresztényszociális Egyesület '56 sorsa a rendszerváltozás után című budapesti konferenciáján.

Október 31-én és november 1-jén a George Washington University Cold War Groupja, a Hidegháború-történeti Kutatóközpont és az 1956-os Intézet közös rendezésében Budapesten tartották a *New Central and Eastern European Evidence on the Cold War in Asia* című nemzetközi konferenciát, amelyen Békés Csaba *Hungarian mediation during the Vietnam War, 1965–1966* címmel adott elő.

November 8-án Bajmokon a Délvidéki '56-os Műhely *Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc Kárpát-medencében* című konferenciáján Szakolczai Attila *Az ellenállás különböző formái 1956. november 4-e után* címmel tartott előadást.

December 8-án Budapesten a Teleki László Intézet és a Külpolitikai Tanulmányok Központja *Külpolitika és nemzeti érdek. Folytonosság és diszkontinuitás a 20. századi magyar külpolitikában* című konferenciáján Békés Csaba *Magyar külpolitika a szovjet szövetségi rendszerben, 1968–1989* címmel tartott előadást.

PROJEKTEK ÉS KUTATÁSOK

Szakolczai Attila folytatta a Nagy-budapesti Központi Munkástanács dokumentumainak összegyűjtését és sajtó alá rendezését. *A vidék forradalma* első kötetébe megírta a Borsod megyéről szóló, valamint a bevezető tanulmányt, és folytatta a per-adatbázis feltöltését.

Standeisky Éva folytatta *Civil szerveződések és népi részvétel az 1956-os forradalomban* című kutatását.

Eörsi László lezárta a budapesti II. kerületi fegyveres csoportok történetének feltárását.

Györi László internetes honlapunk *Hungary 1944–1953* című adatbázisához bibliográfiát állított össze angol nyelvű könyvekből.

Az Intézet munkatársai (főként Rainer M. János) jelentős szerepet játszottak a budapesti Kossuth téri október 23-i, a Miniszterelnöki Hivatal megbízásából készült fotómontázs összeállításában.

Az NKFP által támogatott „Hatvanas évek” projekt keretében végzett kutatásokat Rainer M. János vezetésével Germuska Pál, Békés Csaba, Kozák Gyula, Standeisky Éva, Kenedi János, Molnár Adrienne, Sárközy Réka, Tischler János és Valuch Tibor. Az elsősorban társadalom- és politikatörténeti esettanulmányokra összpontosító 2002. évi szakasz eredményei kötetben jelentek meg. 2003 az összegzés éve volt: októberben kétnapos nyilvános konferencián adtunk számat a projekt fő eredményeiről, az év végére pedig (néhány kivétellel) megszülettek az összegző tanulmányok. A 2003. évi *Évkönyv*ben ismét tematikus blokk foglalkozott az időszakkal.

Békés Csaba folytatta a kutatást tervezett monográfiájához (*Magyarország és a hidegháború, 1945–1990*), valamint a *Magyarország és a Varsói Szerződés, 1954–1991* című témában.

Tovább folytatódtak a kutatások a Kádár-korszak állambiztonsági szerveinek történetére vonatkozólag, illetve az állambiztonsági iratok felhasználásával más témákban (Kenedi János, Standeisky Éva, Szakolczai Attila, Rainer M. János).

Lux Zoltán március 23. és április 4. között két hetet töltött Colechesterben az Essexi University UK Data Archive-jánál.

Valuch Tibor folytatta kutatásait az 1945 utáni magyar agrártársadalom átalakulásáról, a hétköznapi élet történetéről, s részt vett a társadalomtörténeti olvasókönyv (egyetemi szöveggyűjtemény) összeállításában. A kutatás egyik fontos részterületévé vált a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában folytatott tematikus fotódokumentáció összeállítása, amelynek keretében, eddig 45 CD-nyi fényképet dolgoztunk fel elektronikus formában.

Germuska Pál a magyarországi hadiipar történetére, a Honvédelmi Bizottság tevékenységére vonatkozó levéltári kutatásokat folytatott, továbbá fotóanyagot gyűjtött (mintegy 800 fényképet) a magyarországi szocialista városok történetéről tervezett képes kiadványhoz.

Ungváry Krisztián befejezte *Népiártás és szociálpolitika* című könyvének kéziratát. Kutatásokat végzett továbbá a német Militärgeschichtliches Forschungsamt felkérésére a második világháború magyar hadszíntere és a magyar honvédség harcainak történetére vonatkozóan, valamint folytatta a magyar szélsőjobboldali értelmiséggel kapcsolatos kutatásait.

Keller Márkus készülő PhD-disszertációjához gyűjtött anyagot a két világháború közötti tanár-értelmiségi életpályák témakörében.

AZ OHA, AZ ADATBANK, A KÖNYVTÁR MUNKÁJA ÉS ÁLLOMÁNYAINAK GYARAPODÁSA

Az Oral History Archívum állománya 19 új életútinterjúval gyarapodott. Molnár Adrienne egyéb kutatási feladatain túl megkezdte a *Hatvanas évek emlékezete* címet viselő, az említett NKFP-projekthez kapcsolódó kötet összeállítását. Folytatódott az OHA két célzott interjúprog-

ramja (*Repatriáltak*, illetve *Magyarországi sorsparadigmák a XX. században*). Az előbbihez 2 új interjú, az utóbbihoz 32 új interjúkivonat készült. Molnár Adrienne folytatta *Az ötvenhatos elítéltek szabadulás utáni visszailleszkedése* című kutatását. Az IHM által támogatott „e-VILÁG” pályázat keretében a *Magántörténelem – 1956 és a Kádár-korszak* című internetes tartalom-szolgáltatáshoz 68 interjú hanganyaga, illetve 42 interjú szövege került digitális adatbázisba. A programhoz 40 interjú szövegét szerkesztették közölhető formára (válogatás, nyelvi szerkesztés, jegyzetek, életrajzi adatok, kapcsolódó dokumentumok stb.). A munkát Molnár Adrienne irányításával Kőrösi Zsuzsanna, Keller Márkus, Lénárt András, Standeisky Éva és mások végezték (külső megbízottak is). A projektben az Adatbank is jelentős szerepet vállalt Lux Zoltán irányításával és Sárközy Réka, Szakolczai Attila, valamint Topits Judit részvételével. Az OHA-ban az év folyamán a munkatársakon kívül huszonhatan kutattak hosszabb-rövidebb ideig, közülük heten külföldiek.

Az Adatbank Lux Zoltán irányításával ismét több pályázaton vett részt a géppark továbbfejlesztése, illetve tartalomfejlesztés céljából. Topits Judit részvételével folytatódott az intézeti internet-honlap továbbfejlesztése. Befejeződött és 2003 decemberétől elérhető a *Hungary 1944–1953* című digitális angol nyelvű történelmi segédkönyv. A fotódokumentációs adatbázisba (Sárközy Réka) az év folyamán bekerült Kádár János 650 fotóalbumának válogatott anyaga, és folytatódott a Hírlapkiadó Vállalat fényképanyagának kutatása és archiválása a „Hatvanas évek”-projekttel kapcsolatban. Lux Zoltán irányításával alakították ki a korábbi Textar adatbázisok helyett az új, integrált intézeti Oracle adatbázist.

A könyvtár állománya 221 könyvvel gyarapodott. A bibliográfiai adatbázis 432 új tétellel bővült. A könyvtár az év folyamán 68 olvasót (kutatókat, egyetemistákat stb.) fogadott.

Összeállította Germuska Pál